

Богданець-Білокаленко Наталія Іванівна

Використання науково-методичних розробок вченого-педагога Я.

Чепіги у практичній діяльності сучасної початкової школи

Анотація

У статті автор розкриває можливості використання науково-методичних розробок вченого-педагога Якова Феофановича Чепіги у практиці сучасної школи. Наводиться приклад роботи у школах Львівщини та Київщини за методами навчання читання дітей Я.Чепіги. Педагог пропонує найбільш досконалий метод цілих слів. Цей метод відкриває сучасній українській школі великі можливості для застосування самодіяльності та співпраці учня і вчителя, сприяє легкому і доступному читанню дітям молодшого шкільного віку.

Ключові слова: метод цілих слів, метод читання «від слова до букви».

Аннотация

В статье автор раскрывает возможности использования научно-методических разработок ученого-педагога Якова Феофановича Чепиги в практике современной школы. Приводится пример работы в школах Львовщины и Киевщины по методам обучения чтению детей Я.Чепиги. Педагог предлагает наиболее совершенный метод целых слов. Этот метод открывает современной украинской школе большие возможности для применения самостоятельности и сотрудничества ученика и учителя, способствует легкому и доступному чтению детям младшего школьного возраста.

Ключевые слова: метод целых слов, метод чтения «от слова к букве».

Богданець-Билокаленко Наталья Ивановна

Использование научно-методических разработок ученого-педагога Я.

Чепиги в практической деятельности современной начальной школы

Annotation

The article reveals the possible use of scientific and methodical scientist and educator James Feofanovycha Chipiga in the practice of the modern school. An

example of schools in Lviv and Kyiv methods for teaching reading Ya.Chepihy children. The teacher offers the perfect method of whole words. This method offers modern Ukrainian school a great opportunity to use initiative and cooperation of the student and the teacher facilitates easy and accessible read for children of primary school age.

Keywords: method of whole word reading method "from the word to the letter."

Bogdanets-Bilokalenko Natalia

The use of scientific and methodical scientist and educator J. Chipiga in the practice of modern primary school

На початку ХХ століття у розвиток педагогічної науки та початкової освіти зокрема вагомий внесок зробили такі відомі вчені-педагоги, як Тимофій Лубенець, Іван Стешенко, Софія Русова, Христина Алчевська, Борис Грінченко та інші. До цієї когорти належить і Яків Чепіга, який майже все своє життя віддав практичній та науковій діяльності заради розбудови початкової школи в Україні. Підручники, монографії, статті з теорії та методики початкового навчання користувалися популярністю серед українських учителів. З-понад 150 наукових праць Я. Чепіги найбільше спрямування на початкову школу мають такі: «Методи навчання в трудовій школі першого концентру» (1930 р.), «Азбука трудового виховання» (1922 р.), «Трудовий принцип і метод» (1920 р.), «Самовиховання вчителя» (1914 р.).

Головні теоретико-методологічні засади початкового навчання і виховання Я.Ф. Чепіга вбачав у розвитку єдиної трудової вільної школи, школи свободи і радості, яка приносить дитині задоволення від творчої праці, стимулює бажання саморозвиватися, не спинятися на досягнутому.

Необхідність використання науково-педагогічного доробку Я. Чепіги полягає не тільки у пізнавально-історичному інтересі, а й у назрілій соціальній потребі заповнити теоретико-прикладні прогалини сучасної системи навчання та виховання у початковій школі.

Науковців та вчителів-практиків з проблеми початкового навчання в Україні могли б привабити узагальнені тези наступного змісту:

- Я.Ф. Чепіга конкретизував дидактичні принципи гуманізації, демократизації, природовідповідності, наочності, зв'язку навчання з життям, диференціації та індивідуалізації, що становить науково-практичну основу функціонування початкової освіти;

- вченим Я. Чепігою розроблено оригінальну теоретичну модель школи, з чітко визначеною метою, структурою, змістом і методами навчання і виховання, викладання українською мовою, тобто, суть розвитку особистості дитини на українських, громадянсько-патріотичних засадах (праця «Проект української школи» (1914 р.);

- навчання грамоти молодших школярів Я. Чепіга радить здійснювати способом включення орфографічних завдань у систему роботи з розвитку писемного мовлення, а також приділяти значну увагу звуковому аналізу слова, поняттю звуків і букв, порядку вивчення звуків української мови, таким чином, використовувати звуковий, аналітико-системний метод навчання;

- пояснювальне читання, важливість якого полягає в тому, що дитина вчиться не тільки осмислено читати, а й володіти більш досконало усною літературною мовою;

- методика навчання математики, в якій протиставляються формалістична система і тісний зв'язок з практикою життя;

- важлива роль гри і праці в житті дитини;

- моральне і трудове виховання в контексті епохи;

- ціннісні орієнтації в родині, вплив батька та матері на дитину;

- високі вимоги до вчителя початкового навчання: професіоналізм, любов до дітей, постійне самовдосконалення;

- головний принцип у вихованні: розвивати індивідуальні, природні здібності дитини;

- соціалізація (прилучення учнів до суспільства) – одне з важливих завдань початкової школи;

- навчання повинно бути послідовне, доступне, ґрунтовне і викликати добрі настрої та звички;

- створення можливостей у школі для виховання гармонії національних і загальнолюдських якостей; моральне виховання (праці «Моральне вчування в справі виховання» (1913 р.), «Розмови про виховання дитини» (1914 р.).

Варто підкреслити, що в сучасній педагогічній науці, школознавстві відбуваються активні спроби впровадження в реалії практики навчання і виховання деяких теоретичних положень з творчої спадщини Я.Ф. Чепіги. Приваблює дисертаційне дослідження Л. Ніколенко на тему: «Теоретичні засади навчання і виховання молодших школярів у педагогічній спадщині Я.Ф. Чепіги» (Ніколенко Л., 2000).

У ґрунтовному теоретичному дослідженні авторка аналізує науково-педагогічні ідеї вченого з проблеми навчання і виховання учнів початкових класів у спектрі впливу на сучасну початкову школу. Зокрема, Л. Ніколенко дуже доречно для практики сучасної молодшої школи розглядає дидактичні принципи початкового навчання у науковій спадщині Якова Чепіги. Стисло подаємо дидактичні принципи навчання і виховання Якова Чепіги, посилаючись на вже згадане дослідження Л. Ніколенко. Ми вбачаємо перспективи сучасного навчально-виховного процесу в молодшій школі за впровадження таких принципів Я. Чепіги:

- розвивальне навчання, що означає навчання, спрямоване на пошукову діяльність учнів, збагачення знаннями, самостійними видами діяльності та у співпраці з учителем;

- систематичне і послідовне навчання полягає у логічності і послідовності всієї системи навчання, яка включає взаємозв'язки попереднього матеріалу і того, який вивчається; важливим компонентом, на думку Я. Чепіги, є врахування вікових можливостей дитини, будь-яке перевантаження відіб'ється на її фізичному і духовному розвитку;

- наочність як обов'язковий фактор цікавого, неформального підходу до вивчення матеріалу; проте варто пам'ятати про надмірне захоплення наочним обладнанням, велика кількість ілюстрацій та ін. розпорошує увагу дитини, заважає виховній меті та завданням уроку;

- взаємозв'язок навчання і розвитку передбачає розвиток творчих здібностей учнів через різноманітні види діяльності, які активізують самостійний словник дитини, вона відчуває себе дослідником-творцем, знання здобувається не пасивно, а способом відкриття, коли дитина усвідомлює результати власних самостійних пошуків;

- природовідповідність означає підпорядкування методики навчання та його виховного змісту внутрішньому світові дитини; навчання буде результативно впливати на рівень знань учнів, коли дитині весь процес її діяльності приносить задоволення, радість; отже, вільне розкриття індивідуальності, прагнень і устремлінь учня відповідає її природі.

Ми виокремили лише ті принципи, які в сукупності застосування могли б збагатити сучасне навчання та виховання в молодшій школі. При більш глибокому вивченні спадщини Я. Чепіги, очевидно, можна знайти й інші, альтернативні погляди щодо впровадження та реалізації ідей Я.Ф. Чепіги.

Слід відзначити, що в Україні широко поширюється досвід навчання грамоти молодших школярів за методикою Якова Чепіги. Ще на початку 20-х років найпоширенішим був метод цілих слів. Але практика навчання мала паралельно й інші методи. Серед них вирізнялися такі, як буквенно-складовий, звуковий. Яків Чепіга загострював увагу вчителя не ідеалізувати якийсь один метод, а застосовувати будь-який, що не суперечить природі дитини. Він зауважував: «Коли метод дає широкі можливості активізувати дітей, не порушуючи психофізіологічної природи їхнього організму, такий метод треба вважати придатними для нашої школи» (Захарчук Г., 2010, 4). Повертаючись до буквенно-складового методу, варто акцентувати увагу, що він побудований на вивченні дитиною літер без усякого зв'язку з її конкретним уявленням про літери. Тобто, знання здобуваються переважно пам'яттю. Цей метод відрізняється від інших тим, що він не сприяє проявам творчості, дещо сухуватий і не надто цікавий. Він стане в пригоді певним групам дітей при диференційованому підході навчання.

На противагу буквенно-складовому, звуковий метод змушує учня сприймати слова абстрактно, проте за віковими особливостями психічно дитина ще не готова аналізувати слова. Під час читання зливання звуків роздвоює дитяче уявлення та сприймання, таким чином не відбувається швидкого і свідомого читання.

Отже, на думку Я. Чепіги, найбільш досконалим є метод цілих слів. Якщо у вище згаданих методах учителю потрібно докладати чимало зусиль, зацікавлюючих прийомів, які б активізували мислення та діяльність дитини, то при використанні методу цілих слів досить природно поєднуються навчання з грою, активною діяльністю дитини.

Для застосування цього методу потрібна читанка, укладена таким способом, щоб уже з перших уроків діти спроможні були читати цілі фрази.

З методики Якова Чепіги дізнаємося:

- найпершим завданням учителя є ознайомлення з інтересами дітей, їхнім словниковим запасом;
- учитель або хто-небудь із дітей приносить на заняття той предмет, з якого, власне, має розпочатися читання;
- назва предмета (слово) пишеться на дошці;
- з написаним словом учні складають речення і викладають його з різної азбуки;
- перечитують речення і, таким чином, вивчають нове слово.

На кожному уроці вважається достатнім вивчення двох слів. За півріччя діти вже знають 125 слів.

Я.Ф. Чепіга радить навчати дітей читати поступово. Адже ґрунтовні знання, і читання не виняток, здобуваються послідовно та стають надійною опорою як у теперішньому часі, так і в майбутньому.

Метод цілих слів дає змогу застосовувати усне мовлення, що сприяє збагаченню словникового запасу дітей та вмінню говорити чітко і правильно. Перевагу цьому методу Я.Ф. Чепіга надавав ще й тому, що він більш природній для дитини ніж інші. В основу сприймання покладено ціле речення,

як і звичайно в розмові людей. До розуміння звука, слова діти доходять лише після того, як вивчають багато речень, з метою виділення в них окремих слів. Тільки після вивчення слів переходять до аналізування і ознайомлення зі звуками та літерами.

У одному з численних підручників для молодшої школи, букварі «Крок за кроком» Я. Чепіга рекомендує наступну послідовність:

- збудження інтересу до теми, мети і завдань заняття;
- бесіда за малюнком;
- малювання, ліплення, вирізування та виготовлення предметів, що розкривають тему;
- ігрові моменти з метою глибокого розкриття теми;
- читання тексту під малюнком;
- бесіда з приводу частин цілого та читання назв цих частин;
- написання слів із тексту.

У підсумку про метод цілих слів Я. Чепіги можна констатувати, що цей метод відкриває сьогодні українській школі великі можливості для застосування самодіяльності та співпраці учня і вчителя, сприяє легкому і доступному читанню дітям молодшого шкільного віку.

Окрім уже сказаного про впровадження методики Я. Чепіги, оригінальними є його спроби в практиці навчання і виховання юних школярів паралельності читання і письма, а також він зробив доступною методику навчання грамоти засобами звукового аналізу і синтезу, підкреслив важливість дослідження вчителям психологічних передумов до процесу засвоєння знань, куди входять особливості дитячого мислення, мови, пам'яті, уваги.

Методи Я. Чепіги надзвичайно важливі в сучасній методиці початкового навчання читання та письма. Описані вище зразки навчання читання знайшли втілення в навчально-виховному процесі молодших школярів у школах Львівщини. Перші інноваційні методики у львівських школах були запроваджені приблизно у 2001 році. За період до 2012 р. у Львові зростає кількість інноваційних шкіл, де використовується унікальна методика

українського педагога і вченого Якова Чепіги. У записах протоколів проведення навчальних семінарів для вчителів міським управлінням освіти відмічено, що з кожним новим набором перших класів інноваційні методики впроваджуються у все більшій кількості шкіл, правда, тільки тоді, коли вчитель сам цього хоче і готовий до впровадження нових методик.

Запровадження інноваційних методик у школах Львівщини не є на особливому контролі управління освіти, оскільки, згідно з положенням Міністерства освіти та науки, кожен учитель повинен перебувати у стадії пошуку і самостійно реалізувати нові ефективні моделі навчання. Особливо важливу роль тут відіграють методики Я.Ф. Чепіги, який зробив вагомий внесок у збагачення та розвиток навчання і виховання молодших школярів.

У Львові активно популяризують інноваційні методи навчання учнів молодшого шкільного віку за методикою Якова Чепіги, різноманітними формами підвищення професійних здібностей педагогів.

19 серпня 2009р. у Львові відбувся вже другий семінар з основ інноваційного методу навчання читання дітей за методикою Я. Чепіги «Від тексту до букви» для вчителів, які працюватимуть із першокласниками. На цьому семінарі повідомлялося про те, що метод «Від тексту до букви» уже декілька років успішно використовують у львівській школі СЗШ I-II ступенів «Школа радості». Як поінформувала директор цієї школи, Галина Захарчук, метод «Від тексту до букви» в Україні запровадив ще у 20-х роках минулого століття видатний педагог Яків Чепіга. «Він використовувався частково, і мабуть забувся. 12 років тому, коли була створена наша школа, цю ідею підняла і розвинула перший директор школи Любов Чуба. Уже 12 років наші діти навчаються саме так» (<http://osvita.ua/news/4528/>).

На семінарі докладно розглядався досвід «Школи», у якій усі діти вже за три-чотири місяці навчаються читати. Діти, не знаючи букв, на заняттях мають перед собою слова, відповідні малюнки, речі, які вони принесли. Наприклад, коли вивчається тема «Жовтий колір», учитель просить принести на урок жовті овочі чи фрукти. Учитель вивішує малюнки, читає з дітьми слова,

складає речення. Діти передрукують слова, речення. На уроці математики діти вчаться рахувати предмети, малюнки, з якими уже знайомі з попереднього уроку.

Насамперед, навчання відбувається на основі інтересу. Коли дитині цікаво, вона охоче виконує поставлене вчителем завдання. Наприклад, дитина принесла на урок іграшку – машинку, перед нею є ще картинка, на якій зображено машинку і слово «машинка». Дитині цікаво відтворити друкованими літерами слово, яке в неї асоціюється з улюбленою іграшкою. Саме тому дитина кілька разів перекопіює це слово, запам'ятовуючи його. Протягом усього часу одного дня перебування в школі таких слів дитина зможе запам'ятати від двох до п'яти. Поступово діти самостійно вирізняють літери в словах, які запам'ятали. Тоді вчитель і переходить до вивчення літер.

Паралельність письма і читання полягає в тому, що спочатку діти пишуть на нелінованих аркушах паперу. Адже дітям, які ще не вміють писати, дуже непросто потрапити у маленьку клітинку чи лінію. Спостерігаючи прогрес у навчанні читати і писати (літери стають усе меншими), учитель запроваджує зошити. Розпочинається навчання письма: написання літер.

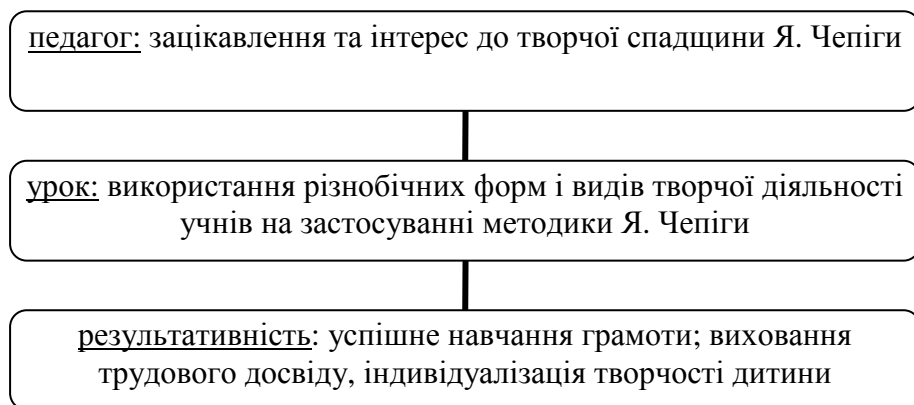
Отже, впровадження методики навчання грамоти молодших школярів на основі педагогічного доробку Я. Чепіги цілеспрямовано й ефективно відбувається у школах Львівщини. Проте це не єдиний приклад. Працюючи в пошуках впровадження ідеї та принципів Я. Чепіги в Україні, ми дізналися про те, що і в школах Києва відбувається вивчення та впровадження наукових спостережень та практичних втілень Я. Чепіги.

«Закон про освіту» сприяє створенню приватних навчальних закладів для підготовки дітей до школи. Такі школи функціонують майже в кожному районі Києва. Дорогожичі – один із найбільш населених масивів міста Києва. Уже десять років там діє школа «Світлячок» для маленьких мешканців цього району. Тут вчать читати і писати. А ще досконало ознайомилися з принципом рухової діяльності за Я.Ф. Чепігою. В основу цього принципу Я. Чепіга поклав гру як чинник звичок діяти, викликати емоції, збуджувати думки та уяву. Він

довів, що «сидячий» режим шкідливий для маленьких дітей. До 15 років дитина повинна здобувати знання дослідженнями, працею, спостереженнями. При «сидячому» режимі «розум дитини при цьому не зможе вільно й буйним квітом розцвісти, він завчасно зав'яне, ослабне й згубить можливість удосконалення, від чого страждає вся її істота, весь розвій її організму» (Чепіга Я., 1924, 8)

У київській школі «Світлячок» заняття проводяться саме на принципі рухової діяльності. Діти роблять танцювальні вправи, виконують різні рухові завдання, в які педагог закладає дидактичні моменти: навчити дитину. Постійно потрібно контролювати, щоб не перейти межі і гра не стала розважальною, а була навчально-розвивальною.

Отже, навіть часткові спроби впровадження в життя концептуального бачення розвитку початкової школи в Україні Я. Чепігою переконують у необхідності подальшого розвитку гуманістичних ідей ученого-педагога, що забезпечило б тісний зв'язок з життєвим досвідом самої дитини. Активізація теорії Я. Чепіги у практиці сучасної початкової школи схематично могла б виглядати так:

Поглиблене вивчення спадщини Я. Чепіги, його гуманістичних ідей сьогодні на часі. Науково-методичне втілення їх у практику школи для молодших значно розширило б освітньо-виховний процес засобами практичної підготовки учнів до участі в суспільному житті, що є одним із важливих аспектів духовного розвитку особистості.

Література:

1. Ніколенко Л. Ніколенко Л.Т. Теоретичні засади навчання і виховання молодших школярів у педагогічній спадщині Я.Ф.Чепіги / Лідія Тимофіївна Ніколенко: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2000. – 200 с.

2. У Львові популяризують інноваційний метод навчання першокласників / <http://osvita.ua/news/4528/>

3. Чепіга Я.Ф. Практична трудова педагогіка /Яків Феофанович Чепіга. – Харків. – К., 1924. – 34 с.

4. Читання «від тексту до букви» – природній спосіб навчання читати / Уклад. Галина Захарчук. – Львів, 2010. – 20 с.

nataliabogdanets@gmail.com